"Galatasaraylılık ruhu"nun diplomatik ağırlığı...

Türkiye-Fransa: Buzlar

SEDAT ERGİN

Ankara — Galatasaray Lisesi'nin Türk-Fransız ilişkilerinde ne kadar ağırlıklı bir konumu olduğu geçen hafta ortaya çıktı. Öyle ki, Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın Türkiye politikasında girdiği arayışta, son on yıldır soğukluk içinde seyreden Türk-Fransız ilişkilerini onarabilmek için sarılabildiği tek silah neredeyse **"Galatasaraylılık ruhu"**ydu.

Mitterrand'ın **"iyi niyet elçisi"** sıfatıyla Ankara'ya gönderdiği kişi üzerinde yaptığı seçim kuşkusuz üstlendiği girişimin başarı şansı açısından en isabetlisiydi. **Etienne Manach**, her şeyden önce Fransız Dışişlerinin ağır toplarından biriydi. General de Gaulle'e yakınlığı ile tanınmaktaydı. De Gaulle tarafından 1969 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ne gönderilen ilk Fransız Büyükelçisi Manach'dan başkası değildi. Pekin'de 7 yıl kalmış ve de Gaulle ile Mao arasında ilişkiyi kurmuştu. Dışişleri'nden 1975 yılında emekli olduktan sonra Sosyalist Parti ile ilişkilerini koparmamıştı. Fransa'da sosyalistlerin 1980 yılında iktidara gelmelerinin ardından Mitterrand'ın yakın danışmanları arasında yer almıştı.

Manach'ın seçiminde ağır basan faktör diplomasideki kariyerinin yanı sıra, 1937-40 yılları arasında Galatasaray'daki hocalığıydı. Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş ve Metin Toker'in hocalığını yapmış, Ercüment Yavuzalp, Kamuran Gürün gibi Türk Dışişleri'nin önde gelen isimlerinin öğrenci oldukları yıllarda Galatasaray'da bulunmuştu. İşbirlikçi Vichy hükümeti tarafından görevden alındıktan sonra de Gaulle'ün Özgür Fransa hareketinin temsilcisi sıfatıyla İstanbul ve Ankara'da bulunmuştu. Türk makamlarının bilgisi ve koruması dahilinde yürüttüğü bu görevi sırasında zaman zaman Vichy hükümetinden sızdırdığı bazı bilgileri Türk tarafına aktardığını kendisi de artık saklamamaktaydı.

Dolayısıyla Mitterrand'ın iyi niyet elçiliği görevi için Etienne Manach **"biçilmiş kaftan"**dı. Türkiye'ye yakınlığı ve Galatasaraylılık faktörü en azından yaratacağı sembolik etkiyle hiç olmazsa ilk aşamada buzların çözülmesini kolaylaştırabilirdi. Nitekim, kolaylaştırdı da. Örneğin, Dışişleri Müsteşarı Büyükelçi Ercüment Yavuzalp, Manach'ı kabul ettikten sonra basına verilmek üzere Enformasyon Dairesine gönderdiği notta, **"Bir Galatasaraylı öğrencinin hocasıyla dertleşmesi gibi Türk hükümetinin Türk-Fransız ilişkileri konusundaki görüşlerini kendisine aktardığını"** söyleyecekti. Buraya kadar her şey iyiydi, hoştu. Ancak Manach'ın gelişi ile birlikte başkentteki diplomatik kulislerde yanıt aranan soru Fransa Cumhurbaşkanı'nın ilişkileri yumuşatmak üzere neden Ankara'ya şahsi temsilcisini gönderme gereği duyduğuydu. Türk-Fransız ilişkilerinde değişen neydi ki? Fransa, Türkiye politikasında 180 derecelik bir değişikliğe mi yönelmekteydi?

İlişkilerdeki uçurum

1970'li yılların başında Fransa'da Ermeni anıtlarının açılmasıyla Türk-Fransız ilişkilerinde başgösteren soğukluk, sosyalistlerin iktidara gelmesiyle birlikte tam anlamıyla derinleşmişti. Özellikle sosyalistlerin iktidara gelişinden sonra iki ülke arasında âdeta bir uçurum oluşmuştu. Savunma Bakanı Hernu, İçişleri Bakanı Deferre gibi kabine üyeleri açıkça fanatik Ermeni iddialarını destekleyerek Ermeni terörüne dolaylı bir biçimde destek çıkabilmekteydiler. Fransız hükümeti Ermeni iddialarına ek olarak ayrılıkçı unsurların desteklenmesinden, Kıbrıs sorununa dek Ankara'ya güçlük çıkarmakta hiçbir fırsatı kaçırmamaktaydı. Fransa'nın Türkiye politikası Ankara'da artık bir **"husumet politikası"** olarak değerlendirilmekteydi. Fransa'nın Türkiye'nin toprak bütünlüğünü hedef alan bir strateji izlemekte olduğu kanısı Ankara'da giderek yerleşmekteydi.

Paris'teki Türk Büyükelçisi Adnan Bulak Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından dışlanmaktaydı. Dışişlerinin üst kademeleri kendisine genellikle randevu vermemekteydiler. İlişkilerde yer eden soğukluğa karşılık Türkiye ile Fransa'nın NATO ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerde aynı çatı altında, bir araya gelmeleri çelişkili bir durum yaratmaktaydı. Daha vahimi, Türk kamuoyundaki Fransa görüntüsü her olayda daha ağır yaralar almaktaydı. Paris'teki Türk büyükelçisinin neden hâlâ merkeze çekilmediği Türk kamuoyunda ciddi bir eleştiri konusu haline gelmişti. Özetle, ilişkiler pamuk ipliğine bağlanmıştı.

Fransa'nın tutum değişikliği kimilerine göre Türkiye pazarını kaçırmak istemeyen firmaların baskılarından kaynaklanıyor. Kimilerine göre de de Gaulle'ün ölümünden bu yana Paris'in Türkiye politikası olmadı. Mitterrand bu boşluğu doldurmaya çalışıyor.

Ankara neden şaşırmadı?

Bu **"umutsuz ortam"** içinde Manach'ın ansızın Ankara'ya gelmesi Türk Dışişleri Bakanlığı açısından şaşırtıcı bir gelişme olmadı. Çünkü Fransız Dışişleri'nin Türkiye'ye karşı tutumunda geçen şubat ayından beri bazı değişiklik işaretleri alınmaya başlanmıştı. Bu değişikliğin en çarpıcı sonucu iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında perde arkasında, bazı sessiz temasların yürütülmeye başlanmasıydı. Bu temaslarda, ilişkilerde bir kıpırdanma sağlanması amacıyla ortak bir senaryo bile hazırlandı. Senaryo, ilişkilerdeki havayı yumuşatmak üzere karşılıklı bazı adımların atılmasını öngörmekteydi. Önce Fransız tarafı, Dışişleri siyasi işlerden sorumlu müsteşar yardımcısı Büyükelçi Ecmel Barutçu'yu Paris'e davet edecek, ardından Fransa Dış Ticaret Bakanı Edith Cresson resmi bir ziyaret için Ankara'ya gelecekti.

Tam bu sırada Fransa'da kabinede Devlet Sekreteri Francesci'nin Artville'de bir Ermeni anıtının açılışı törenine katılması, bununla da yetinmeyip konuşmasında soykırım iddialarına destek çıkması, Ankara'nın sert tepkisine yol açacak, senaryo uygulamaya konamadan suya düşecekti. Olay üzerine Dışişleri Bakanlığı'na çağırılarak Ecmel Barutçu tarafından sert bir protesto notası verilen Fransız Büyükelçisi Fernand Rouillon kendisinin de çaba gösterdiği yumuşama adımlarının atılma şansı bulunmayışı karşısında çaresizlik içindeydi.

Nisan ayı kritik geçti

Beklenmeyen, Mitterrand'ın tepkisiydi. Fransa Cumhurbaşkanı, Francesci'nin davranışına içerleyecek, tepkisini bakanına bizzat iletecekti. Bu olay, Cumhurbaşkanı'nın Fransa'nın Türkiye politikasında daha aktif bir şekilde devreye girmesi sürecini hızlandıracaktı. Olayın ertesinde nisan ayı Türk - Fransız ilişkilerinde son yılların en gergin günlerine sahne oldu. Ankara'da Özal kabinesi toplanarak Fransa'ya karşı ne gibi önlemlerin alınabileceğini görüştü. Bu toplantıda Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu kabinedeki sertlik yanlılarını yumuşatmakla uğraşacaktı.

"Bekâra karı boşamak kolaydır" diyen Halefoğlu her şeye rağmen köprülerin atılmasına karşı çıkmakta, ilişkileri daha da gerginleştirecek bir politikadan kaçınmaktaydı. Nisan ayında Mitterrand Elysse Sarayı'nda Yaşar Kemal'e "Legion d'Honneur" nişanı verirken, Halefoğlu'nun Paris'teki Türk Büyükelçisi Adnan Bulak, OECD nezdindeki daimi delege Tansuğ Bleda ve UNESCO nezdindeki daimi delege Haluk Sayınsoy'a törene katılmaları için talimat göndermesi Ankara'nın - Halefoğlu'nun deyimiyle- **"alttan aldığının"** göstergesiydi. Aradan geçen iki ay Halefoğlu'nun hesaplarını doğru çıkardı. Gerginliğin kısmen yatışmasıyla birlikte ilk adım Fransa Cumhurbaşkanı'ndan geldi. Mitterrand ilk kez açık bir şekilde devreye giriyor ve Galatasaraylı Etienne Manach'ı Türkiye ile ilişkilerin düzelmesini **"samimi"** bir şekilde arzuladığını ifade etmesi için Ankara'ya gönderiyordu.

Acaba Mitterrand'ın devreye girmesiyle de somutlaşan Fransa'daki politika değişikliğinin gerisinde ne yatmaktaydı? Manach'ın gezisi sırasında başkentteki resmi ve resmi olmayan diplomatik çevrelerde yapılan değerlendirmeler, sayılan nedenler şöyle özetlenebilir:

Şirketler baskı yapıyor

1) Ekonomik nedenler: Fransa, Türkiye gibi dışa açılan büyük bir pazarın elinden kaçtığını görmüştü. Fransız firmaları son yıllarda nükleer reaktör, metro gibi büyük projelere talip oldularsa da, siyasi nedenlerle hiçbir şansları bulunmadığını görmüşlerdi. Son olarak Fransızların Türkiye'ye **"Airbus"** yolcu uçaklarının satışı için Federal Almanya'yı devreye sokmaları dikkat çekiciydi. Fransa'daki büyük şirketlerin Türk pazarına girebilmeleri için Türkiye politikasının değiştirilmesini sağlamak üzere hükümet nezdinde baskı kurmaya başladıkları bilinmekteydi. Nisan ayında yürümeyen senaryoda Fransa'nın Dış Ticaret Bakanı'nı Ankara'ya göndermek istemesi ilgi çekiciydi. Manach da Ankara'da Fransa'nın ekonomik alanda Türkiye'ye verebileceği çok şey olduğunu söylemiş, örneğin nükleer reaktörler alanında işbirliğine gidilebileceğini belirtmişti.

2- Stratejik nedenler: Özellikle Türkiye'nin son yıllarda Ortadoğu'daki ağırlığını gözle görülür bir şekilde arttırması, ekonomik alanda bölge ülkelerine dönük gerçekleştirdiği atılım, Ortadoğu'da eskiden beri iddiası bulunan Fransa'nın gözünden kaçmamıştı. Özellikle tırmanan Körfez savaşında gerek İran gerek Irak ile iyi ilişkiler içinde bulunan bir ülke olması Türkiye'yi Batı stratejisinde vazgeçilmez kılmaktaydı. Sonuçta Fransa Türkiye politikasında bu stratejik faktörün de etkisiyle Türkiye'ye daha değişik bir gözle bakmaya başlamıştı.

3- Batılı ülkelerin baskısı: Bu bağlamda ABD ve özellikle Federal Almanya'nın Türkiye'ye karşı izlediği, dostça olmayan politikasını değiştirmesi için Fransa nezdinde telkinde bulundukları bildirilmekteydi. Bu telkinler Fransa'nın tutum değişikliğinde belli bir etki yaratmış olabilirdi.

De Gaulle'ün ölümünden sonra

4- Politikasızlık: Yetkili kimi çevrelere göre, **"Fransa'nın Türkiye politikasında bir değişiklikten değil, olsa olsa Fransa'nın politikasızlığına son vermesinden"** söz edilebilirdi. Bu çevrelere göre, sorun de Gaulle'ün ölümünden sonra Fransa'nın bir Türkiye politikası olmayışından kaynaklanmaktaydı. Bu sorunu geç de olsa farkeden Mitterrand, bir politika arayışına girmişti. Manach Ankara'da, Fransa'da solun 20 yıllık bir aradan sonra iktidara geldiğini, dolayısıyla sorunların ele alınmasının zaman aldığını söyleyecekti. Manach'a göre, **"Mitterrand, de Gaulle'ün Türkiye politikasını aynen benimsemişti. Mitterrand Türkiye'nin Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olduğunu düşünmekte, ayrıca ileride Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğini de benimsemekteydi."**

5- Papandreu'nun tutumu: Fransa, Türkiye karşısında Yunanistan ve Kıbrıs Rum yönetimine açık bir destek vermekteydi. Oysa Doğu-Batı ilişkilerinde Giscard d'Estaing'e kıyasla daha ABD yanlısı bir çizgi izleyen Mitterrand, Papandreu'nun Sovyetler'le flört etmesini hoş karşılamamakta, ayrıca Yunanistan'ın tam üye olduktan sonra AET içinde yarattığı sorunlardan rahatsızlığını gizlememekteydi. Başka bir deyişle, bu sorunlar bir araya getirildiğinde Fransa Papandreu'ya verdiği destekle bir yere varmadığını görmüş olabilirdi. Türkiye ile yakınlaşmaya girerek dış politikasındaki Hellenizm ipoteğini hafifletirken, bunu aynı zamanda Yunanistan'a karşı bir kaldıraç olarak da kullanabilirdi.

6- Kamuoyu faktörü: Fransız yetkililer Türk kamuoyunda **"Fransa'nın Türkiye'yi gözden çıkardığı, hasmane bir tutum içinde olduğu"** anlayışının yer etmesinin ilişkileri bir daha onarılamayacak bir şekilde meçhul bir akibete sürüklediğini görmüş olabilirlerdi. Başta Fransız Büyükelçisi Fernand Rouillon, merkeze gönderdiği değerlendirmelerde Fransa'ya karşı gösterilen tepkinin bazı bürokratların işi olduğunu, Türk kamuoyundaki tepkinin sanıldığı kadar geniş olmadığını savunmuştu. Öyle ya, her şeye rağmen verdiği davetlerde büyükelçilik salonlarının dolup taşması, ayrıca Türk dostlarıyla özel ilişkilerinde kendisine ciddi bir rahatsızlık hissettirilmeyişi Büyükelçiyi bu yanlış değerlendirmeye sevketmiş olabilirdi. Ancak Fransız tarafı sonuçta Türk kamuoyunda Fransa'ya karşı yerleşen infialin resmi çevrelerle sınırlı olmadığını kamuoyuna mal olduğunu görmüştü.

7- Terörizmin etkisi: Fransa'nın her geçen gün yeni terör eylemlerine sahne olması, sosyalist hükümeti terörle mücadeledeki kayıtsız tutumundan ayrılmaya sevketmekteydi. Son olarak ayrılıkçı BASK örgütlerine barınak sağlamaktan vazgeçmesi ve bu konuda İspanya ile bir anlaşma yapması Mitterrand yönetiminin tutum değişikliğini göstermekteydi. Özellikle Orly baskınıyla birlikte Ermeni terörünün Fransızları da hedef almaya başlaması Fransa'yı Erme-

eriyor mu?

ni terörü üzerine daha ciddiyetle gitmeye sevketmiş olabilirdi. Kimi gözlemcilere göre Fransa, bu eylemlerin Türkiye ile ilişkilerde yaptığı tahribatı daha ciddi bir şekilde görmüş olabilirdi.

8- Türkiye'deki demokratikleşme süreci: Fransa'daki sosyalist iktidarın 12 Eylül sonrasında Türkiye'deki gelişmelere muhafazakâr bir iktidara kıyasla daha eleştirel bir şekilde yaklaşması kaçınılmazdı. Fransız kamuoyunda özellikle sendikaların başını çektiği ve Türkiye'deki durumu konu alan yoğun bir kampanya süregelmişti. Bu süre içinde Mitterrand, Türkiye politikasını değiştirmek konusunda elini kolunu bağlı hissetmişti. Fransız kaynaklarına göre, Türkiye'de demokratikleşme sürecinde atılan adımlar şimdi Mitterrand'ın hareket alanını genişletmişti.

Beklenmedik kabul düzeyi

Ankara, yukarıda sıraladığımız beklenti ve faktörlerin rol oynadığı arayış havası içinde gelen Manach'ı başlangıçta belli bir mesafeyle karşıladı. Kendisini getiren uçak Esenboğa Havaalanı'na indiğinde Manach'ın Ankara'da hangi düzeyde kabul göreceği henüz belli değildi. Üst düzeyde bir Dışişleri yetkilisine göre, "**Temaslarının düzeyini getirdiği mesajın içeriği tayin edecekti**". Anlaşılan, Ankara mesajın içeriğinden memnun oldu ki, Manach başkentte beklemediği bir kabul düzeyi gördü ve sürpriz bir şekilde Başbakan Turgut Özal da kendisinin randevu isteğini kabul etti.

Manach, temaslarında Fransa'da bir tutum değişikliği olduğu konusunda Ankara'yı belli ölçülerde ikna edebildi. Kuşkusuz, bunda Fransız kabine üyelerinin Türkiye'yi rahatsız edecek davranışlardan kaçınacaklarını, ayrıca Fransız Radyo ve Televizyonu'nun Türkiye ile ilgili yayınlarda daha dikkatli olacağını söylemesinin rolü vardı. Manach'a göre, dikkat çekici olan, Manach'ın Cumhurbaşkanı Mitterrand adına konuşmasıydı. Fransa'daki başkanlık sistemi Cumhurbaşkanına güçlü yetkiler vermekteydi. Manach'a göre, "**Dolayısıyla tutum değişikliği Cumhurbaşkanı'nın güvencesi altındaydı ve sürekli olacaktı.**"

Sorunların envanteri çıkartıldı

Manach, Ankara'ya sorunları çözmeye gelmemişti. Kendisine verilen görev havayı yumuşatmak, aynı zamanda ilişkileri olumsuz yönde etkileyen sorunların bir envanterini çıkartmaktı. Bu sorunlar daha sonraki görüşmelerde ele alınacak ve tarafların hangi konularda ne kadar esneklik gösterebilecekleri ortaya çıkacaktı. İlişkileri bozan sorunların "güç" ve "hassas" konuları içerdiğini her iki taraf da kabul etmekteydi.

Manach ile dökümü yapılan envanterde Ankara açısından şu sorunların yer aldığı tahmin edilebilirdi:

Fransa'nın AET içinde dördüncü mali protokolü bloke etmesi, Kıbrıs sorununda izlediği Rum yanlısı tutum, fanatik Ermeni iddialarına verilen destek, Fransız Radyo ve TV'sinin tek yanlı tutumu, Yılmaz Güney'in Türkiye'ye iade edilmeyişi, Ermeni teröristlere ayrıcalıklı davranılması, Orly baskınının soruşturması hakkında Türk makamlarına bilgi verilmeyişi, Fransa'daki ayrılıkçı unsurların resmi çevrelerden destek görmesi.

Bu konularda Fransız makamları bugüne kadarki uygulamalarından ne kadar geri gidebilirlerdi? İşte, Ankara, Fransa'nın tutum değişikliğinin ciddi olup olmadığını test etmek açısından bu konulardaki uygulamayı görmeyi bekleyecekti. Sorunlar kısa sürede çözümlenmese bile, en azından iki ülke arasında uzun bir kopukluktan sonra, en azından diyaloğun kurularak ilişkilerde normalleşme yolunun açılması önemli bir aşamaydı.

MANACH — Göreceği kabul düzeyi, getireceği mesaja bağlıydı; yüksek düzeyde kabul gördü.